

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 245

İSLAM HUKUKUNDA DİPLOMATİK TEMSİL

Yrd. Doç. Dr. Ali Aslan TOPÇUOĞLU

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj & Kapak
FCR

Baskı & Cilt
AYDAN BASIM ve YAYIM LTD. ŞTİ.
Örnek Sanayi Sitesi Alınteri Bulvarı
364. Sokak No: 4 Ostim/ANKARA
Tel: 0312.354 46 27-28

1. Baskı: Haziran 2017

ISBN: 978-605-9652-39-1

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İSLAM HUKUKUNDA DİPLOMATİK TEMSİL

-Karşılaştırmalı Uluslararası Hukuk İncelemesi-

Yrd. Doç. Dr. Ali Aslan TOPÇUOĞLU

Ankara 2017

Yrd. Doç. Dr. Ali Aslan TOPÇUOĞLU

Erzurum'da doğdu. Ortaokulu ve lise tahsilini Erzurum İmam- Hatip Lisesi'nde tamamladı. Sonrasında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu(1995). Aynı yıl Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslam Hukuku alanında yüksek lisansa başladı. 1998 yılında Prof. Dr. Mustafa BAKTİR danışmanlığında *“İslam Hukukunda Mefkûd ve Hükümleri”* adlı yüksek lisans tezini tamamladı. Ayrıca bu süre zarfında Atatürk Üniversitesi DİLMER kursunu başarıyla bitirdi. 1998 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslam Hukuku doktora programına başladı. 2005 yılında Prof. Dr. Davut YAYLALI danışmanlığında *“Temel Hak ve Özgürlükler Açısından İslam Kamu Hukukunda Gayrimüslim Vatandaşların Hukukî Statüsü”* adlı doktora çalışmasını hazırladı. Meslekî hayatına 1998 yılında Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenleri olarak Kırklareli Atatürk Ortaokulu'nda başladı. Daha sonra Erzurum'da İbn-i Sina Ortaokulu(1999-2004) ve Atatürk Anadolu Teknik Lisesi'nde(2004-2011) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenliği yaptı. 2011 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Hukuku Anabilim Dalı'na öğretim üyesi olarak atandı. Hâlen bu görevine devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR-----	8
ÖN SÖZ-----	9

GİRİŞ

I. KONU İLE İLGİLİ KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ----	15
II. BAZI DİPLOMATİK KAVRAMLAR -----	19
A. Emân-Müste'men -----	19
B. Resûl-Sefîr ve Sefâret -----	27
C. Diplomasi -----	30
D. Diplomatik Temsilci-----	34
E. Kordiplomatik -----	35

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN HUKUKTA DİPLOMATİK TEMSİLİN TARİHİ GELİŞİMİ VE ULUSLARARASI HUKUKTA DİPLOMATİK TEMSİL

I. DİPLOMATİK TEMSİLİN TARİHİ GELİŞİMİ -----	37
II. DİPLOMASİ-DEVLETLER HUKUKU İLİŞKİSİ-----	50
III. ELÇİ GÖNDERME VE KABUL ETME HAKKI -----	50
IV. DİPLOMATİK TEMSİLDE ÖNDEGELME SORUNU -----	52
V. DİPLOMATİK TEMSİLCİLER İLE İLGİLİ SÖZLEŞMELER-----	54
A. 1815 Viyana Kongresi -----	54
B. 1818 Aix-la-Chapelle Kongresi -----	55
C. 1961 Viyana Sözleşmesi -----	55

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM'DA DİPLOMATİK TEMSİL

I. DİPLOMATİK TEMSİLİN MEŞRÛİYETİ-----	61
II. DİPLOMATİK TEMSİLİN TARİHİ GELİŞİMİ -----	67
A. İslam Öncesi Dönem-----	69
B. Hz. Peygamber Dönemi -----	73
1. Mekke Dönemi-----	73
2. Medine Dönemi -----	76
C. Hülefa-i Raşidîn Dönemi-----	80

D. Emevîler Dönemi -----	87
E. Abbâsîler Dönemi -----	89
F. Endülüs Emevî Dönemi-----	94
G. Selçuklular Dönemi -----	95
H. Mısır'da Kurulan Bazı İslam Devletlerinin Uygulamaları 99	
1. Fâtımîler -----	99
2. Eyyübîler -----	100
3. Memlükler-----	103
İ. Osmanlı Dönemi -----	104
III. DİPLOMATİK TEMSİL GÖREVİNİN BAŞLAMASI-----	108
A. Temsilcinin Seçilmesi ve Muvafakat Alınması-----	108
1. Temsilci Seçiminde Esas Alınan Kriterler-----	112
2. Temsilcilerin Heyetten Oluşması -----	121
3. Temsilci Seçiminde Din Faktörü -----	129
B. Diplomatik Temsilcilerin Görevleri -----	139
1. Kendi Devletine Karşı Görevleri-----	140
a. İslam'a Davet Etmek-----	141
b. Bilgi Toplamak -----	144
c. Müzâkerelerde Bulunmak -----	148
d. Kültürel İlişkileri Geliştirmek-----	151
e. Sosyal ve Siyasî İlişkileri Geliştirmek -----	153
f. Himaye -----	156
2. Kabul Eden Devlete Karşı Görevleri -----	160
IV. DİPLOMATİK TEMSİLCİLERİN KABUL EDİLMESİ -----	167
A. Temsilcilerin Geliş ve Gönderiliş Sebepleri -----	167
B. Temsilcilerin Ülkeye Kabulü -----	170
1. Kabul Edilme Usulü -----	170
2. Güven Mektubu ve Mahiyeti-----	174
C. Temsilcilerin Karşılınması ve Kabul Törenleri-----	179
D. Diplomatik Temsilde Farklı Dillerin Kullanılması -----	187
E. Diplomatik Temsilde Hediyeleşme -----	196
1. İslam'ın Hediyeleşmeye Yaklaşımı-----	196
2. Hediyelerin Hukukî Durumu -----	206

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİPLOMATİK TEMSİLCİLERİN HUKUKİ STATÜSÜ

I. DİPLOMATİK AYRICALIK VE MUAFİYETLERİN HUKUKİ DAYANAĞI -----	215
A. Uluslararası Hukuka Göre -----	215
1. Ülke Dışılık -----	215

2. Temsil Niteliği-----	217
3. Görevin Mahiyeti -----	218
B. İslam Hukukuna Göre -----	219
II. DİPLOMATİK AYRICALIKLAR VE MUAFİYETLER -----	220
A. Ayrıcalıklar -----	220
1. Kişi Dokunulmazlığı -----	224
2. Hareket ve Seyahat Serbestliği -----	240
3. Din ve Vicdan Özgürlüğü-----	245
4. Elçilik Binasının ve Konutunun Dokunulmazlığı ---	249
5. Haberleşme Dokunulmazlığı -----	260
B. Muafiyetler -----	265
1. Yargı Muafiyeti -----	265
a. Ceza Davaları Bakımından-----	266
b. Hukuk Davaları Bakımından -----	277
2. Vergi ve Gümrük Muafiyeti-----	286
C. Ayrıcalık ve Muafiyetlerden Yararlanan Kişiler -----	295
1. Uluslararası Hukukta -----	295
2. İslam Hukukunda -----	299
D. Ayrıcalıkların ve Muafiyetlerin Süresi-----	303
1. Uluslararası Hukukta -----	303
2. İslam Hukukunda -----	306
a. İlk Dönem Bazı Uygulama Örnekleri -----	306
b. İslam Hukukçularının Konuya Yaklaşımı-----	314
III. DİPLOMATİK TEMSİL GÖREVİNİN SONA ERMESİ-----	322
A. Olağan Sebeplerle Temsil Görevinin Sona Ermesi ----	323
1. Temsilcinin Görevinin Sona Erdiğinin Bildirilmesi	325
2. Temsilcinin “İstenmeyen Kişi” Sayılması -----	326
B. Olağanüstü Sebeplerle Temsil Görevinin Sona Ermesi	330
1. Uluslararası Hukuka Göre -----	330
a. Diplomatik Temsilcinin Vefatı -----	330
b. Diplomatik İlişkilerin Kesilmesi -----	331
c. Devlet Başkanının Vefatı veya Görevden Çekilmesi	332
d. İki Devlet Arasında Savaşın Çıkması-----	332
2. İslam Hukukuna Göre -----	333
SONUÇ -----	339
KAYNAKLAR -----	349

KISALTMALAR

AİTİA	: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
AJIL	: American Journal of International Law
a. mlf	: Aynı müellif
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
b.	: İbn
bint.	: Binti
bkz	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
BM	: Birleşmiş Milletler
B. Y. I. L	: British Yearbook of International Law
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİHVK	: Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Konvansiyonu
DÜHFD	: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
h.	: Hicri
HVMK	: Hariciye Vekâleti Memruûn Kanunu
Hz.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
LTD. ŞTİ.	: Limited Şirketi
Md	: Madde
MKM	: Marmara Kitap Merkezi
MÜİV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı
m.	: Milâdî
M.Ö	: Milattan önce
M.S	: Milattan sonra
Nşr	: Neşreden
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
SÜTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
sy	: Sayı
TCK	: Türk Ceza Kanunu
thk	: Tahkik
tsz	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

ÖN SÖZ

Sosyal ve hukukî bir müessese olan diplomasi, her sosyal olayda olduğu gibi zamanın akışı içinde geçirdiği gelişim evrelerine farklı anlamlar yüklenmesine rağmen genellikle bir devletin tüm dış ilişkilerini nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Dolayısıyla diplomasi, birkaç devletin yan yana yaşamaya başladığı andan itibaren ortaya çıkmış ve devletlerarası ilişkiler arttıkça da gelişim sürecine devam etmiştir. Bu itibarla diplomasi, hem savaş dönemlerinde ilişkileri bir dereceye kadar barış içinde sürdürme imkânı sağlamış hem de barış koşullarının oluşması ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Eski dönemlerden itibaren devletler, uluslararası düzenin zorunlu bir gereği olarak karşılıklı ilişkilerde bulunmuşlardır. Bu ilişkilerini de devleti temsil eden kişiler aracılığıyla yürütmüşlerdir. İlk dönemlerde “Ad hoc” niteliğindeki belirli görevleri ifa etmek üzere geçici olarak ülke dışına gönderilen temsilciler, bu görevlerini yerine getirdikten sonra ülkelerine dönmüşlerdir. Ancak günümüzde gelişen diplomasi yöntemleri ve anlayışı doğrultusunda devletler, diğer devletler nezdinde kendilerini temsil etmek, kendi vatandaşlarının haklarını ve çıkarlarını korumak; sosyal, ekonomik, bilimsel ve kültürel ilişkileri geliştirmek amacıyla birbirlerine daimî statüde temsilciler göndermektedir. Günümüz uluslararası hukukta bu temsilciler, “diplomatik temsilci” diye adlandırılmaktadır.

Eski dönemlerden itibaren örf ve âdet temelinde belirlenmiş olan diplomatik ilişkileri düzenleyen kurallar, uluslararası hukukun en köklü kuralları arasında sayılması hasebiyle diplomatik temsil konusu da uluslararası

hukukun en eski ve en çok işlenmiş olan konularından birini teşkil etmektedir. Bu konu, günümüzde de aktüel konular arasında yer almakta ve hatta gün geçtikçe önemi daha fazla artan bir niteliğe sahip olmaktadır. Bu açıdan diplomatik temsilcilerin durumu, hem millî hem de uluslararası mevzuat tarafından düzenlenmekte ve temsilcilerin hiçbir baskıya maruz kalmadan, özgürce, rahat ve kolay bir şekilde görevlerini ifa edebilmeleri için kendilerine özel statüden yararlanma ayrıcalığı tanınmaktadır. Bu çalışmamızda ele almış olduğumuz diplomatik temsil genel başlığı altında temas ettiğimiz diplomatik temsilcilerin hukukî statüsü ile temsilcinin, yabancı bir ülkede görevli olarak bulunduğu sırada kendisine uygulanan hukukî statü kastedilmektedir. Oysaki bu temsilcinin kendi ülkesinde bulunduğu anda bu statüden yararlanması söz konusu değildir.

Bu arada şunu da ifade edelim ki teknolojik gelişmeler, ulaşım ve iletişim alanındaki baş döndürücü ilerlemeler, günümüz diplomatik faaliyet tarzını ve usûlünü büyük çapta etkilemiştir. Buna göre önceki dönemlerde diplomatik temsilciler, kendi devletlerinin verdiği talimat çerçevesinde görevlerini yerine getirmişlerdir. Ancak bu temsilciler, problemleri vak'alarla karşılaştıklarında ise bireysel zekâ ve kabiliyetlerini, diplomatik maharetlerini devreye sokarak meseleyi çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Günümüzde ise bu temsilciler, kendi devletleri ile istediği zaman her türlü iletişime geçme imkânına kavuşmuşlardır. Bununla birlikte bu temsilciler, görev alanı ve çeşidi bakımından da önceki dönemlerle kıyas edilemeyecek derecede sorumluluk altına girmişlerdir. Ancak diplomatik temsilcilerin bu sorumluluk dâhilinde hareket etmeleri beklenirken bunun dışına çıkarak bazen, nezdinde buldukları devletin aleyhine olabilecek tarzda çeşitli faaliyetler içine girdikleri ve böylece devletler arası ilişkileri zedeleyici tarzda davrandıkları da görülebilmektedir. Bu ve benzeri nedenler, diplomatik temsil konusunun aktüalitesini artıran fak-

törler olmuş ve bu meseleye İslam'ın ve uluslararası hukukun nasıl yaklaştığı hususu bizi böyle bir araştırma yapmaya sevk etmiştir.

Bu gereklilik çerçevesinde ele aldığımız bu çalışmada, Hz. Peygamber ve Hülefa-i Raşidîn dönemindeki uygulamalar başta olmak üzere sonraki dönemlerdeki uygulamalara da yer vermeye gayret ettik. Diplomatik temsil ile ilgili teamüllerin, İslam'ın kaynakları Kur'an, Sünnet ve örf çerçevesinde belirlendiği ve elçiler lehine bugünkü uluslararası hukuktaki uygulamalara benzer düzenlemeler yapılmış olduğu görülmektedir. Bu çalışma esnasında İslam devletleri uygulamalarına da genel hatlarıyla yer vererek diplomatik temsilin gelişim seyri hakkında bilgi sunarken İslam hukukçularının bu konu ile ilgili görüşlerinden istifade edip günümüz modern hukuk teamüllerine uygun olan görüşlerle karşılaştırma yaparak bir sonuca ulaşmaya çalıştık. Ayrıca kapsamlı ve detaylı ilmî tartışmalara girmeden konuları daha çok uluslararası teamül hukukunun yazılı hukuk metni hâline getirildiği 18 Nisan 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi ve bunun maddelerini yorumlayan devletler hukukçularının görüşlerine yer vererek mukayeseler yapmaya gayret ettik. Çalışmamızın hem başlığında hem de içeriğinde günümüz uluslararası hukuk teriminin yerine uluslararası hukuk kavramını kullanmayı tercih ettik. Ayrıca uluslararası hukukla karşılaştırma yaparken içeriğinin yoğunluğuna göre bazen müstakil başlıklar hâlinde, bazen de içeriğin müsait olduğu alanlarda konu içerisinde mukayeseler yaptık.

Bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında konuya bir perspektif vermesi bakımından genel olarak “emân” kavramı ve mahiyeti ele alınmış, ayrıca “diplomatik temsilci” kavramının İslam hukukunda ve uluslararası hukukta hangi kavramlarla ve nasıl ifade edildiği üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, diplomasi kavramı ve mahiyeti; modern hukukta dip-

lomatik temsilin tarihî gelişim evreleri, uluslararası hukukta diplomatik temsil ile ilgili anlaşma süreçleri ve bu süreçlerde diplomatik temsilci kavramı, kapsamı ve sınıflandırılmasının nasıl ele alındığı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde günümüz uluslararası hukuktaki diplomatik temsil konusuna ana hatlarıyla yer verilmiş, temsilcilerin hukukî statüsü hususu ise üçüncü bölümde İslam hukuku ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

İkinci bölümde de İslam'da diplomatik temsilin meşruiyetine değinilmiş, bunun yanı sıra diplomatik temsilin gelişimi konusuna İslam öncesi dönemden başlamak üzere İslam devletlerindeki uygulamalara, fazla detaya inmeden yer verilmiştir. Yine bu bölümde temsilci seçilmesi ve muvafakat alınması; temsilci seçiminde esas alınan nitelikler, temsilcinin görevleri ve temsilcilerin ülkeye kabul ediliş usulleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise diplomatik temsilcilerin hukukî statüsü ana başlığı altında diplomatik ayrıcalık ve muafiyetlerin hukukî dayanağı, diplomatik ayrıcalık ve muafiyetler ile diplomatik temsilin sona ermesi hususları, İslam hukuku ve uluslararası hukuk açısından karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise İslam hukukunun diplomatik temsilcilerin hukukî statüsüne yaklaşımı, uluslararası hukukla mukayese edilmeye çalışılmıştır. Bununla İslam hukukunun, her sahada olduğu gibi uluslararası hukuk alanında da yeni gelişmelere karşı çözüm önerilerinde bulunduğu ve dinamik bir hukukî altyapıya sahip olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu vesileyle çalışmamızın başlangıç aşamasından itibaren yoğun mesaisine rağmen her daim yakın ilgisini gördüğüm ve çalışmayı gözden geçirerek ilmî değerlendirmeleriyle bana ilham kaynağı olan kıymetli hocam Prof. Dr. Abdullah Kahraman'a, önerileriyle ve ufuk açıcı yönlendirmeleriyle çalışmaya katkı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Saffet Köse'ye, akademik çalışmalarında görüşlerinden istifade ettiğim kıymetli hocalarım Prof.

Dr. Davut Yaylalı'ya ve Prof. Dr. Şamil Dağcı'ya çok teşekkür ediyorum. Ayrıca bu süreçte hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak her türlü desteği veren eşime, çocuklarıma, ablama ve öğrenim hayatım boyunca üzerimde emeği olan herkese minnettarım. Son olarak, çalışmanın gün yüzüne çıkmasında sundukları katkı nedeniyle Sayın Hüseyin Nazlıyıldın başta olmak üzere Fecr Yayınları yetkililerine teşekkür ediyorum.

Bu araştırmanın mukayeseli hukuk alanına bir nebze de olsa katkı sağlayacağını temenni ediyorum.

Ali Aslan TOPÇUOĞLU

Trabzon 2017